

Tepegöz ve Köroğlu Destanlarının Gagauz Varyantlarında Görülen Slav ve Rumence Kökenli Kelimeler*

Birsel Oruç Aslan**

Tepegöz ve Köroğlu Destanlarının Gagauz Varyantlarında Görülen Slav ve Rumence Kökenli Kelimeler

Her dil, o dili konuşan ulusların münasebette buldukları uluslardan etkileşimi sonucunda o dillerden bazı kelimeler alır Bu etkileşim dilden dile değişim göstermekte, ilişkilerin boyutuna göre de değişmektedir. Tarih boyunca sürekli coğrafya ve din değiştirmiş olan Türkler de gittikleri bölgelerdeki komşularından kültür ve dil konusunda önemli ölçüde etkilenmişlerdir. Bunun sonucunda Türkler Arapça, Farsça, Fransızca, Rusca, İngilizce gibi dillerden etkilenmişler, özellikle hristiyanlığı kabul etmiş olan Gagauzlar zaman içinde Slav halklarının kültürlerinden ve dillerinden de büyük ölçüde etkilenmiş, o dillerden kelimelerin Türkçeye girmesini önleyememişlerdir. Biz de bu yazımızda Gagauz Türkçesinde halk kültürünün ürünleri olan destanlara Slavca ve Rumenceden giren kelimeleri tespit ederek, halk diline kadar inen dil etkileşimini ödünclemeler yoluyla gözler önüne sermeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler Gagauz, Türkçe, Ödüncleme (alıntı), Slavca, Destan

Slavic and Romanic Origin Words in the Gagauz Versions of Tepegöz and Köroğlu Legends

Every language may take loan words from surrounding languages as a result of contact. The relationship may vary depending on the size of contact. The Turks who have a long history of migration and shifts in religious beliefs also have come under the influence of its neighbors in the area of culture and language. As a result of this, Turkish language took many words from languages such as Arabic, Persian, French, Russian and English. The Gagauz people who are members of Orthodox Christianity stayed under the Slavic influence for a long time and could not stand against the penetration of Russian words into Gagauz language In our article, we examined epic stories of Gagauz folk literature and tried to find the words which have Slavic and Rumanian origin.

Key Words: Gagauz, Türkçe, loan words, Slavic, epic story.

---

* Bu yazı Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezinin düzenlemiş olduğu "Geçmişten Günümüze Destan" konulu uluslararası toplantıda sunulmuş bildirinin kısmen değiştirilmiş şeklidir.

** Yard. Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi.
birsel_oruc@hotmail.com

Amaç

Bu yazıda; dünya üzerinde saf dil olmadığı görüşünden hareketle, Gagauz halkının konuştuğu dile girmiş olan yabancı ödünçlemelerin daha ziyade hangi dillerden alındığı, halk kültürü örneklerinden olan destanlarda, özellikle de Türk dünyasında ortak kültür ürünü olan Tepegöz ve Köroğlu destanlarında bu ödünçlemelerin neler olduğu verilmeye çalışılacaktır.

Giriş

Her dil, o dili konuşan ulusların münasebette buldukları uluslardan etkileşimi sonucunda o dillerden bazı kelimeler alır. Bu etkileşim dilden dile değişim göstermekte, ilişkilerin boyutuna göre de değişmektedir. Tarih boyunca sürekli coğrafya ve din değiştirmiş olan Türkler de gittikleri bölgelerdeki komşularından önemli ölçüde etkilenmişlerdir. Bu durum dilde de kendisini hissettirmiştir. Miladî 950 yılında Türklerin topluca İslamiyeti kabul etmeleri sonucunda Türkçeye Arapça ve Farsçadan kelimeler girmeye başlamış, bu durum Anadolu'ya göç eden Türklerde gittikçe kendisini hissettirerek Türkçe ikinci plana itilmiştir. Bunun sonucunda Anadolu Türkçesine bu dillerden pek çok kelime geçmiş, zamanla dilimizde Türkçe kelime oranı yüzde ellilerin altına kadar düşmüştür. Diğer coğrafyalarda yaşayan Türkler ise Arapça ve Farsçadan etkilenmekle birlikte, zaman içinde Slav halklarının kültürlerinden ve dillerinden de büyük ölçüde etkilenmiş, o dillerden kelimelerin Türkçeye girmesini önleyememişlerdir.

Biz de bu yazımızda Gagauz Türkçesinde halk kültürünün ürünleri olan destanlara Slavca ve Rumenceden giren kelimeleri tespit ederek, halk diline kadar inen dil etkileşimini ödünçlemeler yoluyla gözler önüne sermeye çalıştık.

Gagauz Türkçesi –Dünü, Bugünü–

Gagauz yazı dili her ne kadar yeni ve gelişmekte olan bir edebî dil olsa da; Gagauz halkının folkloru oldukça eski ve zengindir. Fakat bu zengin folklor üzerindeki araştırmalar geç tarihlerde başlamıştır: "On dokuzuncu yüzyılın sonuna doğru Rus etnologları Besarabya'da folklor malzemesi toplamış ve 1930'da Sovyet Türkologları bunu kullanarak Gagauz şivesi üzerinde çalışmalara başlamışlardır. Besarabya'nın SSCB'ye ilhakı ve 1940'ta Moldavya'nın kurulmasından sonra yeni malzeme derlenerek bu sahadaki çalışmalara hız verilmiştir."¹ Bu çalışmalar zaman zaman savaşlar dolayısıyla kesintiye uğrasa da günümüze kadar devam etmiştir ve etmektedir.

¹ Abdülmecit Doğru-İsmail Kaynak, *Gagauz Türkçesinin Sozluđu*, K.B. Yay., Ankara 1991, s. VII).

Bugün artık Gagauz halk edebiyatını ve folklorunu gözler önüne seren pek çok eser yayımlanmıştır. Bunlar arasında önem arz eden bir eser de bizim bu çalışmada esas aldığımız L. S. Çimpoyeş'in "Dastannıy Epos Gagauzov (Gagauzlarda Destan Eposu) adlı eseridir.² Bu eserde yer alan destanlardan Tepegöz, sırasıyla 1959, 1960, 1988, 1988, 1988, 1990 ve 1991 tarihlerinde değişik bölgelerde yaşayan Gagauzlar arasından derlenmiştir.³ Dikkat edilirse bu tarihler Moldavya'da cumhuriyetin kuruluşundan sonrasına aittir. 1940 yılından sonra Gagauz Türkçesine Moldavca, Rusça ve hatta Bulgarca gibi Slav dilleri ile Rumencenin önemli ölçüde etkisi olmuştur.⁴ Slav dillerinin Gagauz Türkçesi üzerindeki etkisi sözlü halk edebiyatı ürünlerinde de açıkça hissedilmektedir. Bunun en güzel örneği 1940 öncesinde⁵ ve sonrasında⁶ derlenmiş olan "Tepegöz" destanlarında görülmektedir. Moşkov'un derlemiş olduğu "Tepegöz" varyantları ile Çimpoyeş'in kitabına aldığı varyantlar karşılaştırıldığında bazı Türkçe kelimelerin daha sonra yerini Slav kökenli kelimelere bıraktığı görülmektedir. Bunlardan bazılarını sayacak olursak: *taş* > Rumence *kanara*; *mağara* > *peştera*, Rus. *peşçera*; *büük ateş* > *ulülünga*, Rum. *fulilinga* gibi...

Gagauz Türkçesinde Halk Edebiyatı Ürünlerinde Görülen Ödünçlemeler

Türk dili tarihine baktığımızda Türklerin buldukları coğrafyalarda siyasi, kültürel ve dinî etkileşimler sonucunda yabancı kelimelerin gittikçe artan bir hızla Türkçeye yerleşmeğe başladığını görürüz. Bu durum bütün milletler için geçerlidir. İrtibat halinde bulunan halklar birbirlerinin dillerinden ve kültürlerinden etkilenmektedir. Bundan daha tabîî bir durum olamaz. Nasıl ki, Türklerin İslâmiyeti kabulüyle dilimize Arapça ve Farsçadan kelimeler girmeğe başlamışsa, Gagauz Türkçesine de Hristiyanlığı kabul etmelerinden sonra pek çok yabancı kelime girmiştir. Doğal olarak da içinde yaşadıkları Slav kültürünün etkisi daha fazla olmuştur. Bu etkileşimin akislerini günlük yaşayıştan başlayarak hayatın bütün kademelerinde görmek mümkündür. Biz de burada dış etkilere daha kapalı olan halkın yüzyıllardır yaşata geldiği sözlü edebî ürünlerinden, destanlardan –Tepegöz ve Köroğlu gibi– yola çıkarak Gagauz Türkçesine yerleşmiş Slav ve Rumence kökenli alıntı kelimeleri tespit ettik:

² L.S.Çimpoyeş, *Dastannıy Epos Gagauzov*, Kişinev 1997.

³ A.g.e., s.120.

⁴ Bu etkileşim bazı Türkologlar tarafından da araştırılmaktadır. E.K. Koltsa bu konuda çalışmalarını halen sürdürmektedir ve pek çok makale neşretmiştir.

⁵ V. A. Moşkov, *Proben der Volksliteratur der Turkischen Stamme*, nşr. W. Radloff, X: "Mundarten der bessarabichen Gagusen, St. Petersburg 1904, s 37-39

⁶ A.g.e., s.120.

Бабу ‘babu’ < Bul. Babu “yaşlı kadın, teyze”

“ *Babu* getire töle bir taçka da dee: ...” (Tepegözler, N 4, s.127)

“ Kızcaaz kale *babu*ylan, yardım edee...” (Tepegözler, N 4, s.127)

“ *Babu* yake fırını, kırmızı olmuş.” (Tepegözler, N 4, s.127)

Батү ‘batü’ < Bul. Batu “ağabey”

“ ... işläardı senin batüların kırdı...” (Nicä Tepegözleri Ensemişler, N 5, s.128)

“ Gicäm aaramaa batülarımı, kakumu, bulup, kurtarmaa.” (Nicä Tepegözleri Ensemişler, N 5, s.128)

Бобана < Bul. ? “yaşlı koyun”

“ Kes bir büyük bobana da saarın derisinnän.” (Tepegözler, N 7, s.131)

Дарматура ‘darmatura’ < ? Rum. Darmature “kap kakak gibi mutfak eşyaları”

“ O Tepegöz haydarmış bir sürü koyun, hem varmış sırtında biraz darmatura.” (O Tsiklopah, s.132)

Дәду ‘dedu’ < Rus. Дед “büyük baba, dede”

“ Onnara bu işleri annatmış *dädular*, *dädulara* da onnarın *däduları*.” (Tepegöz, N 6, s.129)

Драстийин ‘drastiyin’ < Rus. Здравствуйте “merhaba!, günaydın!”

“ –*Drastiyin*, çocuklar!” (Tepegöz, N 1, s.121)

Халцуга ‘haltsuga’ < ? (bazı Slav dillerinde kalçuka, kaltsuga şeklinde de söylenmektedir)

“ Çingenelere yaptırer bir topuz, kırk haltsuga aarlı.” (Nicä Tepegözleri Ensemişler, N 5, s.128)

Каку ‘kaku’ < Bul. Kakka, kaka, kako “abla”

“ Gitti beki kakusuna, orıy bireri.” (Tepegözler, N 4, s.127)

“ ... kakun da götürürdü onara imää.” (Nicä Tepegözleri Ensemişler, N 5, s.128)

“ Gicäm aaramaa batülarımı, kakumu, bulup, kurtarmaa.” (Nicä Tepegözleri Ensemişler, N 5, s.128)

Канара, Канарык ‘kanara, kanarık’ < Rum. Kanara “büyük taş, kaya”

“ Tepegöz peşteranın aazını bir büyük taşlan (*kanaraylan*) kapamış.” (Tepegöz, N 2, s.124)

“ Yaşarmışlar onnar bayırlarda, *kanarık*larda, tülüymüşler, suya yakın yaşarmışlar.” (Tepegözler İçin Annatmalar, N 6, s. 129)

Карбона ‘karbona’ < Rum. Karboavá “eski bir para birimi”

“ Veriy ona paşa üçüz karbona para.” (Köroğlu, N 2, s.134)

Кырлига ‘kırliğa’ < Rum. Kırliĝ “ucunda çengel bulunan çoban değneği”

“ –Na sana te bu *kırliĝayı*, anarsın beni!” (Tepegöz, N 1, s. 123)

“ –Diil lâázım senin *kırliĝan*, bende var bubamın *kırliĝası*.” (Tepegöz, N 1, s.123)

“ –Na, vereyim sana *kırliĝamı*.” (Tepegözler, N 7, s.131)

Кладовка ‘kladovka’ < Rus. Кладовая “ambar”

“ Taşı açır koyarmışlar orıy, onların nice kladovkası.” ((Tepegözler İçin Annatmalar, N 6, s. 130)

Кондел < Rus. Кондор ?

“ Kırk kondellän çekilmiştir kaşları.” (Köroğlu, N 1, s.134)

Мааза < Bul. Мазе (Bu kelime Bulgarcaya da Arapçadan girmiştir.) “bodrum, mahzen”

“ Çocuum, kaz bir maaza da koy o maazaya te bu beygiri, ört üstünü onun, bir erden şılamasın.” (Köroğlu, N 2, s.135)

Маму ‘mamu’ < Rus. Мама “anne”

“ Nända *mamu*?” (Tepegözler, N 4, s.127)

“ –Mamu,– deer çocuk, ...” (Nicä Tepegözleri Ensemişler, N 5, s.128)

“ *Mamu*, sölä, benim babam var mı osa yok mu?” (Köroğlu, N 2, s.136)

Паскелле < Rus. Пасхальный < Yun. Paskhalia < İbr. “Hristiyanların, her yıl İsa peygamberin dirildiğine inanılan günün yıl dönümünde kutladığı bayram.”

“ Tâ onların paskellesi, tepegözler giderla kliseye...” (Tepegözler, N 4, s.127)

Пештера ‘peştera’ < Rus. Пещера “mağara, in”

“ Karannıkımış *peştera* içinde.” (Tepegöz, N 2, s.124)

“ Bu vakıt koyunnar da, Tepegöz da *peşteraya* girmişler.” (Tepegöz, N 2, s.124)

“ Tepegöz *peşteranın* aazını bir büyük taşlan (kanaraylan) kapamış.” (Tepegöz, N 2, s.124)

Прост ‘prost’ < Rus. Простить “affetmek, bağışlamak” Prost et- “affetmek, bağışlamak”

“ Gel prost et, a bubam.” (Köroğlu, N 2, s.137)

Тачка ‘taçka’ < Rus. Тачка “el arabası”

“ Babu getire töle bir *taçka* da dee: ...” (Tepegözler, N 4, s.127)

Улүлүнга ‘ulülünga’ < Rum. Fulilinga “büyük ateş”

“ Susarak ateşlee gelip, odun atmış, büyük bir *ulülünga* tutuşmuş.” (Tepegöz, N 2, s.124)

Ведрă < Rus. Ведрó “kova, bakır kova”

“ Getirin kırk yıllık öküz hem kırk vedră şarap.” (Köroğlu, N 2, s.137)

Запа ‘zapa’ < ? ‘hapis?’

“ Çıkarerlar zapadan kakusunu hem batülarını.” (Nică Tepegözleri Ensemişler, N 5, s.128)

Sonuç

Yukarıda sıraladığımız bu yirmi iki kelimenin dokuzu Rusçadan, beşi Rumenceden, dördü Bulgarcadan geçmiştir. Biz diğer dört kelimenin hangi dillerden geçtiği konusunda fazla bir ipucu bulamamamıza rağmen bu kelimelerin de Slav asıllı olduğunu düşünmekteyiz. Bu diller Gagauz elinin etrafında konuşmakta olan hakim diller olup etkileşmenin yönünü de göstermektedir. Gagauz Türkçesine yerleşmiş olan bu kelimelerin anlamlarını ve sosyal hayattaki yerlerini ele aldığımızda etkilenmenin boyutları açıkça görülür. Buna göre kelimeleri şöyle tasnif edebiliriz:

Yine bu kelimeler gündelik hayatta kullanılan kelimelerdir. Bunları sınıflandıracak olursak:

1. Akrabalık bildirenler: *dedu* (Rus.), *babu* (Bul.), *mamu* (Rus.), *kaku* (Bul.), *batü* (Bul.).
2. Mutfak eşyaları ve araç gereç bildirenler: *kırliga* (Rum.), *taçka* (Rus.), *darmatura* (Rum.), *vedre* (Rus.)
3. Yer bildiren kelimeler: *peştera* (Rus.), *maaza* (Bul.), *kladovka* (Rus.), *zapa* (?)
4. Günlük hayatta rastlanılan nesnelere ve kavramlar için kullanılanlar: *kanara*, *kanarık* (Rum.), *ulülünga* (Rum.), *haltsuga* (?), *karbona* (Rum.)
5. Çeşitli durumlar için kullanılanlar: *drastiyin* (Rus.), *prost* (Rus.)

Özellikle birinci ve son maddeye bakacak olursak akrabalık adları ile selam bildiren "merhaba" anlamındaki kelimenin Rusça oluşu ve bu dilde birtakım değişikliklere uğrayarak kullanılması; ayrıca Простить "affetmek, bağışlamak" fiilinin prost et- şeklinde birleşik fiil olarak bulunması Slav dillerinin Gagauz

Türkçesi üzerinde ne denli etkili olduğunu göstermektedir. Türkiye Türkçesinde Arapça ve Farsça asıllı kelimelerle birleşik fiil yapıları oluşturulduğu gibi Gagauz Türkçesinde de Slav asıllı kelimelerle birleşik fiil yapılarının kurulmasına prost et- "affetmek, bağışlamak" fiili en güzel örneği oluşturmaktadır.

Slav dillerinin etkisinin Gagauz anonim edebiyatına ait eserlere kadar inmiş olması, bu kültürün Gagauz edebî dilinde ne ölçüde etkili olduğunu açıklamaya yeter sanırız. Ayrıca sözlü halk kültürü örneklerinde gördüğümüz bu alınma kelimeler bize halk dilinin bile saf dil olamayacağını göstermektedir.

Kaynakça

- Akademiya Nauk SSSR (1966). *Tatarsko-Russkiy Slovar'*, Moskova
- Altaylı, Seyfettin (1994). *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü*, II Cilt, MEB Yay., İstanbul
- Caferoğlu, Ahmet (1968). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, TDK Yay.: 260, İstanbul
- Çimpoyeş, L. S. (1997). *Dastanniy Epos Gagauzov*, Kişinev
- Dilçin, Cem (1983). *Yeni Tarama Sözlüğü*, TDK Yay.: 503, Ankara
- Doğru, Abdülmecit - İsmail Kaynak (1991). *Gagauz Türkçesinin Sözlüğü*, KB Yay. No: 1294, Ankara
- Ergin, Prof. Dr. Muharrem (1989). *Dede Korkut Kitabı I*, Giriş-Metin-Faksimile, TDK Yay. No: 169, Ankara
- Gaydarji, G.A., E. K. Koltza - L. A. Pokrovskaya - B. P. Tukan (1973). *Gagauzsko-Russko-Moldavskiy Slovar'*, Moskova
- Güngör, Harun (1986). "Gagauzlarda Tepegöz Efsanesi", *TKAY, CCXXIV/2*, *Phil.Dr Hâmit Zübeyr Koşay'ın Hâtırasına Armağan*, Ankara, s.141-142
- Kemal, Yaşar (2000). *Üç Anadolu Efsanesi -- Köroğlu'nun Meydana Çıkışı / Karacaoğlan / Alageyik*, Adam Yay., 6. Baskı, İstanbul
- Mustafayev, E. M. E.- V. G. Şçerbinin (1972). *Russko - Turetskiy Slovar'*, Moskova
- Özkan, Yard. Doç. Dr. Nevzat (1996). *Gagavuz Türkçesi Grameri*, TDK Yay. No: 657, Ankara
- Öztelli, Cahit (1984). *Koroğlu, Dadaloğlu, Kuloğlu*, Özgür Yay., 2. Baskı, İstanbul
- SSSR Fenner Akademiyası Kazan Fliyalı Galimcan İbrahimov İseméndegé Tél, Edebiyat hem Tarix İnstitutu (1977, 1979, 1981). *Tatar Télénéñ Añlatmalı Süzlégé*, Öç Tomda, Kazan
- SSSR Fenner Akademiyası (1997). *Tatarca-Türkçe Sözlük* (Haz. Fuat Ganiyev-Rifkat' Ehmet'yanov-Halil Açıkğöz), İnsan Yayınevi, Kazan-Moskova
- TDK (1988). *Türkçe Sözlük*, II Cilt, Yeni Baskı, Ankara

- Tekin, Talat-M. Ölmez-E. Ceylan-Z. Ölmez-S. Eker (1995). *Türkmençe-Türkçe Sözlük*, Simurg Yay., Ankara
- Yağcı, Öner (1996). *Köroğlu -- Yaşamı ve Bütün Şiirleri*, Gün Yay., İstanbul
- Yudahin, Prof. Dr. K.K. (Çev. Abdullah Taymas) (1988). *Kırgız Sözlüğü*, II Cilt, TDK Yay.: 93, 2. Baskı, Ankara